

Олена Юрчук* , Оксана Чаплінська** **ОБРАЗ ЛІЛЕЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ВІД БАРОКО ДО МОДЕРНІЗМУ**

У дослідженні проаналізовано зміну символічного навантаження образу лілеї в українській літературі від бароко до модернізму. З'ясовано, що в міфопоетичному світосприйнятті сформувалося бінарне символічне кодування лілеї (чистота й непорочність / сексуальність і чуттєва краса), кожне зі значень якої оприявлено в літературних творах наступних періодів. У фольклорі до символічних значень квітки додалися танатичні коди. Як постлетальний образ лілея під впливом містичної сили проростає на могилі людини, щоб передати певне повідомлення від покійного у світ живих (прощення гріхів покійнику-грішнику; попередження про помсту злочинцям; засвідчення відданості живим від померлого). Установлено, що в християнстві смислове ядро значень лілеї ґрунтувалося на пісепісній образності та мотиві чудесного цвітіння (лілея як знак Небесного прославлення чи посмертна винагорода за богоугодне життя). В українському бароковому світобаченні біла лілея отримала різні релігійні смислові навантаження: як символ Діви Марії вона кодує духовну досконалість, невинність і збережене дівочтво; як символ Христа – божественну велич, милосердя та благодать; як містичний християнізований образ – містичний досвід. У творах Іоанна Максимовича, Антонія Радивиловського, свт. Димитрія Туптала білий цвіт символізує духовну досконалість й ангельську силу Діви Марії, а в образі лілеї, оточеної терном, кодується божественна велич і страждання за людські гріхи Христа. Під впливом романтичної стратегії о-мовлення світу Тарас Шевченко актуалізував фольклорне смислове навантаження цвіту (символізує дівочу юність і красу) і поглибив релігійні конотації (богородичний символ і квітка – образ раю). Помічено, що з кінця XIX століття в художніх творах домінують авторські кодування лілеї, що зміщує фокус на переживання та внутрішній світ ліричного героя. В інтимній ліриці Івана Франка фітообраз лілеї поєднав відомі сенси (уособлює перше кохання, дівчину, у яку вперше закохався юнак) з унікальною авторською інтерпретацією (уособлює мрію). У квітковому символізмі модернізму домінує порівняння цвіту із «порухами» душі. У поезії в прозі Ольги Кобилянської «проросла» лілея, що отримала нові сенси, кодуючи думки, мрії, переживання.

Ключові слова: лілея, символізм, колядка-легенда, богородичний символ, христологічний символ, бароко, романтизм, модернізм.

Yurchuk Olena, Chaplinska Oksana. The image of the lily in Ukrainian literature: from the Baroque to Modernism.

The study analyzes the transformation of the symbolic meaning of the image of the lily in Ukrainian literature from the Baroque period to Modernism. It is established that within mythopoetic worldview a binary symbolic coding of the lily was formed (purity and innocence / sexuality and sensual beauty). Those meanings were manifested itself in literary works of subsequent periods. In folklore, thanatological codes were added to the symbolic meanings of the flower. As a post-mortem image, the lily, under the influence of mystical power, grows on a person's grave in order to convey a particular message from the deceased to the world of the living (forgiveness of the sinner's sins; a warning of revenge to criminals; testimony of devotion from the dead to the living). It has been determined that in Christianity the semantic core of the lily's meanings was grounded in the imagery of the Song of Songs and the motif of miraculous blossoming (the lily as a sign of Heavenly glorification or posthumous reward for a God-pleasing life). In the Ukrainian Baroque worldview, the white lily acquired various religious semantic connotations: as a symbol of the Virgin Mary, it encodes spiritual perfection, innocence, and preserved virginity; as a symbol of Christ, it signifies divine majesty, mercy, and grace; as a mystically Christianized image, it represents mystical experience. In the works of Ioann Maksymovych, Antonii Radyvylovskiy, and St. Dymytrii Tuptalo, the white blossom symbolizes the spiritual perfection and angelic power of the Virgin Mary, while the image of a lily surrounded by thorns encodes Christ's divine greatness and His suffering for human sins. Under the influence of the Romantic strategy of verbalizing the world, Taras Shevchenko actualized the folkloric semantic layer of the flower (symbolizing maidenly youth and beauty) and deepened its religious connotations (a Marian symbol and a flower as an image of Paradise). It is observed that from the late nineteenth century onward, authorial codings of the lily dominate in literary works, shifting the focus toward the experiences and inner world of the lyrical hero. In Ivan Franko's intimate lyric poetry, the phyto-image of the lily combines established meanings (it personifies first love and the girl with whom a young man first falls in love) with a unique authorial interpretation (it embodies a dream). In the floral symbolism of Modernism, the comparison of the blossom with the «movements» of the soul predominates. In Olha Kobylianska's prose poetry, the «sprouted» lily acquires new meanings, encoding thoughts, dreams, and emotional experiences.

Keywords: lily, symbolism, carol-legend, Marian symbol, Christological symbol, baroque, romanticism, modernism.

Постановка проблеми. Флористична літературна традиція у своїх засадах опирається на міфи та фольклорні твори, у яких відображено перші спроби людини осягнути світ. Традиційні смислові навантаження образів квітів зазнали з часом модифікацій, переосмислень, авторських інтерпретацій. У художньому письмі закарбувалися флористичні картини світу, котрі зумовлені як художньо-естетичними принципами літературної доби, так й авторськими інноваціями. Флоріарій і вертоград української літератури представлений різними рослинами. Серед квіткового різноманіття виокремлюється лілея, символічні коди якої варіювалися, що й зумовлює актуальність дослідження.

* Олена Юрчук, доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання, Житомирський державний університет імені Івана Франка (Житомир, Україна); e-mail: yurchuk1980@ukr.net.

** Оксана Чаплінська, кандидат філософських наук, доцент кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання, Житомирський державний університет імені Івана Франка (Житомир, Україна); e-mail: chaplinskay@ukr.net.

Аналіз досліджень. Флористична образність і квітковий символізм здавна втрапили в коло наукових інтересів. Передусім ідеться про численні енциклопедії символів та емблем. Поза тим, що не оминають своєю увагою цієї теми й сучасні автори, зауважимо, що флористична проблематика у творах української літератури різних періодів має неоднакову міру осмисленості. Зокрема, флористично-садову символіку в літературі українського бароко розглянули Лілія Гудзь, Ольга Максимчук, Олена Матушек. Рослинні символи у творчості Тараса Шевченка аналізували Йосип Берко, Анна Горнятко-Шумилович, Тетяна Клименко, Роман Крохмальний, Галина Микитів. Інтерпретації фітообразів у творчості Івана Франка присвячені праці Марії Лапій, Алли Швець, Лілії Явір. Флоріарій творів української літератури кінця XIX – початку XX ст. став предметом досліджень Галини Левченко, Олени Литвин, Наталії Науменко, Надії Поліщук, Тетяни Ткаченко. У їхніх напрацюваннях здебільшого здійснено аналіз кількох образів-символів рослинного світу.

Мета статті – окреслити символічний ряд лілеї, дослідивши особливості символічного навантаження її образу в українській літературі від бароко до модернізму.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом для аналізу образу-символу лілеї в українській літературі обрано твори діячів бароко (свт. Дмитрія Туптала, Йоасафа Кроковського, Іоанна Максимовича, Антонія Радивиловського), баладу «Лілея» Тараса Шевченка, поезії зі збірки «Зів'яле листя» Івана Франка та поезію в прозі «Мої лілеї» Ольги Кобилянської. На думку авторів статті, зазначені твори ілюструють вплив культурно-історичних та художньо-естетичних доміант на формування символічного ряду образу лілеї. Для досягнення мети дослідження використано культурно-історичний, контекстуально-інтерпретаційний, структурно-семіотичний, герменевтичний та міфопоетичний методи.

Виклад основного матеріалу. Лілея znana й шанована квітка з найдавніших часів, а тому їй притаманна багата символіка. Якщо стародавні перси тлумачили її як символ непорочної краси, то греки надали цвіту бінарних значень. У першому варіанті символічне навантаження квітки сформувалося через зв'язок із Герою, богинею шлюбу та материнства. Бажаючи зробити Геракла безсмертним, Зевс узяв немовля на небо й поклав біля цариці Неба, яка спить, щоб нагодувати його, але Гера прокинулася і відштовхнула дитя. З кількох крапель її молока, які впали на землю, «виросли білі лілії» (Парандовський, 1977, с. 111). Тож чітко простежуємо аналогію до сфери заступництва богині: лілея уособлює чистоту й непорочність, жіночність, благодать, материнство та продовження життя. У другому варіанті значення квітки апелює до Афродіти, з якою асоціюється магія краси, любові, пристрасті, сексуальності. Коли богиня вперше побачила рослину, то була вражена досконалістю цвіту, що змусило її «додати вади»: створити тичинки (символ чоловічого начала), котрі принижують чистоту прекрасного цвіту. У зв'язку з цим лілея отримала ще одне символічне навантаження – це потужна сексуальна привабливість, чуттєва краса. Відтак античною міфологією в образі лілеї кодуються амбівалентні значення: чистота й непорочність / сексуальність і чуттєва краса. Під час святкування Флоралії (дійства на пошанування богині Флори) біла лілея «прочитувалась» як квітка розкошів і вишуканості. Поступово стародавні римляни до переліку символічних означень додали ще одне тлумачення – «символ надії на достаток» (Золотницький, 1992, с. 62).

Зауважимо, що серед символічних значень квітки є й танатичні. Згідно з німецьким фольклором, під впливом містичної сили рослина може з'являтися на могилі людини, ретранслюючи відповідне повідомлення: факт прощення та спокутування гріхів покійником-грішником; попередження про невідворотну помсту убитого; свідчення відданості покійного всім дорогим для нього людям (Золотницький, 1992, с. 69). Також згадаймо іспанське джерело, у котрому розповідається про хлопчика, якого ніхто не міг нічому навчити, що змусило матір віддати дитину до монастиря. Спроби ченців теж виявилися марними. Добрий, спокійний і терплячий хлопчик не міг вивчити навіть молитви, замість якої в храмі він повторював: «Я вірю в Бога; я сподіваюся на Бога; я люблю Бога». За деякий час після раптової смерті хлопчика на його могилі з'явилася лілея (Ingram, 1887, с. 275). Відтак білосніжна лілея, що проросла з серця хлопчика, тлумачиться як знак Небесного прославлення, як посмертна винагорода за богоугодне життя. Отже, помічаємо, що вже з найдавніших часів лілея отримала різні символічні навантаження.

Формування смислового ядра значень образу лілеї в українській літературі ґрунтується на християнській культурі. Маємо на увазі насамперед бароковий період, коли на розвиток літератури посутньо вплинули літургійні практики, іконопис, богословсько-проповідницька традиція та апокрифічна література. Як відомо, у християнській культурі флористичні мотиви з-поміж різних функцій виконують функцію маркера духовної досконалості. Саме за допомогою цвіту кодувалася певна чеснота чи духовна якість. Релігійне смислове навантаження лілеї варіюється, вона може бути розтлумачена як богородичний символ, як христологічний символ або як атрибут святого / святої.

За допомогою чи не найбільшої варіативності квітів кодуються чесноти Діви Марії. І хоча в її вінку є білі, жовті й червоні троянди, маргаритки, конвалії, білі іриси та інший цвіт, домінує серед них білосніжна лілея. Приклади на підтвердження зазначеного знайдемо насамперед в іконописі: «Свята Анна з Богородицею» (маленька Діва Марія тримає в руці лілею), «Благовіщення Пресвятої Богородиці» (зображено архангела Гавриїла з гілкою білої лілеї), «Нев'янучий цвіт» (змальовано Діву Марію, яка в правій руці тримає білу лілею). Лілея як атрибут Богородиці трапляється й у колядках. Свого часу Олена Пчілка зауважила, що популярним мотивом у колядках-легендах, де йдеться про Діву Марію та народження Христа, є «рожевий сад», «квітка з рожі» і просто «рожа», котра є одним із найулюбленіших в обрядових піснях символом дівочої краси й дівування взагалі (Пчілка, 2025, с. 624). Але в зібраних нею текстах присутнє також порівняння з лілеєю: «пречиста Марія, прекрасна лелія» [Пчілка 2025, с. 707], «Йосипе, бери ж ти Марію, / Избранну чисту лелію» (Пчілка, 2025, с. 705). У текстах інших колядок маємо аналогічні порівняння: «Діва Марія, Божа Лілея» (Дирда (ред.), 1950, с. 68), «Лілея невинна / Поміж всіх єдина / Дівця і Мати / Повна благодаті» (Дирда (ред.), 1950, с. 92), «Діва Марія, Лілея гожа / Родила Сина, Дитяtko Боже» (Дирда (ред.), 1950, с. 114) тощо. Отже, як богородичний символ лілея позначає чистоту й непорочність, а білий колір квітки кодує збережене дівочтво (до речі, у тропарі Успіння Пресвятої Богородиці (глас 1) читаємо: У різдві дівство зберегла Ти) і посилює символічність.

Олена Матушек слушно наголосила, що образ Діви Марії «ідеально відповідає загальнокультурним параметрам бароко як типу культури», адже в ньому здійснюється гармонійне «поєднання рис православної і католицької субкультур, сприйняття інтернаціонального образу як національного, унікальне інтегрування трансцендентного і земного, ірраціонального та раціонального, надлюдського і природного» (Матушек, 1999, с. 5). Дослідниця переконливо довела, що смислоактуалізація образу Богородиці відбувалася за допомогою різних засобів: у проповідях, духовному епосі, віршах він «компілюється за допомогою моделей риторичних фігур, догматичних схем та використання принципів екзегези Святого Письма» (Матушек, 1999, с. 15), а в оповіданнях-міракліях формується «за допомогою житійного образу середньовіччя, де чудо було обов'язковим елементом» (Матушек, 1999, с. 16). У художніх творах українського бароко чітко простежується письменницька стратегія синкретизму живопису та літератури. Майстри слова у вживанні символів до образу Діви Марії віддають прерогативу іконічному типу знака, обирають символи, котрі усталені в християнській культурі. Таким символічним образам властивий не тільки потужний візуальний заряд, а й візуальні відповідники писаного слова зображені на іконах, гравюрах, фресках чи картинах.

В алюзійному просторі третьої яви «Успенської драми» свт. Димитрія Туптала візуалізується ікона «Благовіщення Пресвятої Богородиці»: архангел Гавриїл, тримаючи в руках вравіє, віщає Богородиці «Радуйся, благодатная». Цікаво, що в писемному тексті вжито лексему 'вравіє'. У лексиконі української мови XVI – першої половини XVII ст. за нею закріпилися такі тлумачення: «розквітла пальмова гілка» й «Нагорода: Побѣдите(л)нос: Покореніє, ѿдолѣніє, оумаленіє, побѣдите(л)нос, дарованіє, вравіє, мз(д)овѣздааніє, закла(д) въ Побѣдѣ» (Гринчишин, 1998, с. 9). Натомість в іконописних зображеннях святий Гавриїл частіше тримає лілею, зрідка розквітлу пальмову гілку. Припускаємо, що гілочкою вравіє автор кодує підпорядкування Божественному промыслу, символізує духовну піднесеність і чистоту Діви Марії, зрештою, актуалізує перемогу. Відповідно до емблематичного барокового мислення наприкінці твору перераховано символи Богородиці, серед яких названо крин (лілею).

У контексті дослідження звернемо увагу на поему Іоанна Максимовича «Богородице Дѣво, радуйся», у якій, за спостереженнями Лілії Гудзь, поміж введеної рослинної символіки найчастіше функціонує лілея. Нею поет символізує красу Діви Марії (як зовнішню, так і внутрішню) і таємницю народження Христа. Літературознавиця зосереджує увагу на тому, що символічний зв'язок «лілея – Діва Марія» в поемі апелює до пісенної поетики. Вона зауважує, що в розділі «Господь с тобою» Богоматір асоціюється з долинною квіткою, і цитує наступні рядки поеми: «Прекрасно подобає Лилѣя Рождеству / Христову от Маріи, похвално естеству. / Лилѣя неизмѣнна воноу благовонну, / Изнесши от себе, и послѣжде равну / Имѣет, так Марія по Рождеству Дѣва, / В блюденіи чистоты до зѣла тцалива. / Благовоніє, чести премного придает / Лилѣи, егда з себе всѣм сладость издает» (Гудзь, 2016, с. 83). Отже, у бароковій літературі образ білої лілеї належить до усталених атрибутів Діви Марії. Білий цвіт підкреслює духовну досконалість, ангельську силу, а тому на іконах чи гравюрах із ликами святих помічаємо зображену в руках святого / святої або збоку у вазі лілею (наприклад, зображення Йосифа Обручника).

Лілея як христологічний символ, на нашу думку, ґрунтується на двох джерелах. По-перше, згадане вище – запозичення поетики квітки з Пісні пісень. Символічний код лілеї в християнстві формується

на таких рядках: «Я нарциз, Соронська квітка, я лилія долиняна! Що лилія між тернами – те мила моя між дівами» (Сьвяте..., 2003, с. 628). У дискурсі барокової христоцентричної релігійності популярний мотив Господніх Страстей сприяв поширенню в Європі богослужіння Хресної дороги, східним варіантом якої вважають богослужбовий чин Пасії. Для цих релігійних практик спільними є молитовні роздуми над спасительним сенсом страждань Ісуса Христа. В інтерпретації християнських екзегетів у піснєписанному образі лілеї, оточеної терном, міститься вказівка на Христа, адже антиномія лілея – колочка символічно кодує божественну велич і страждання за людські гріхи. До прикладу, пасійне тлумачення образу лілеї наявне в проповідях Антонія Радивилівського. Акцентуючи на сильному ароматі квітки, він підкреслює божественну велич Христа та даровану ним благодать, а терен, у якому проглядається цвіт, указує на Його мучеництво. Потрібно зауважити, що смислове навантаження лілеї усталене, тоді як терен отримує різні тлумачення: вінець приниження, протиставлення царській діадемі Соломона, уособлення людських гріхів і покарання за них.

По-друге, проєкція флористичної символіки Діви Марії. У тексті однієї із записаних Оленою Пчілкою колядок наведено таке звертання Богородиці до маленького Ісуса: «Сину, райській мій квіте!» (Пчілка, 2025, с. 703). Прикметно, що в текстах колядок помічаємо не тільки порівняння з «квітом райським», а й із лілеєю: «Син Божий, райська Лілея» (Дирда (ред.), 1950, с. 78), «Спи, Лілейко, спи, головку склони / Ти на рученьках Марії / Бач Вона Тебе леліє» (Дирда (ред.), 1950, с. 84). Іоанн Максимович вдається до паралелі з долинним цвітом як у творенні образу Діви Марії, так і в зображенні Христа. Поет називає Ісуса «цвѣт полный», «цвѣт бѣлий, чистій», «цвѣт небесный, преславный», він «Благовонієм своим всяка услаждает, / Красотою своєю вземши удвляет» [цит. за: (Гудзь, 2016, с. 83)]. З одного боку, у поемі сфокусовано увагу на тендітності й беззахисності квітки, а з іншого – на квітковому ароматі. Цілком погоджуємося з Ольгою Максимчук, котра зауважила, що, на відміну від попередників, у поетичній інтерпретації образу лілеї Іоанна Максимовича відсутній терновий вінок, натомість представлено «основу чудодійну характеристику Христового аромату – він дарує життя померлим у гріхах» (Максимчук, 2013, с. 213). Чудесне земне цвітіння Христа завершується тим, що він сходить на хрест квіткою, дивовижний аромат якої очищає від гріха душі померлих. Отже, як христологічний символ лілея кодує милосердя та благодать.

Для повноти символічного ряду лілеї в християнстві зважимо на ще одне потрактування цитованих вище піснєписаних рядків, що передбачає актуалізацію містичного: символ краси таємного нареченого та нареченої в глибокому взаємному коханні. Як наслідок – отримуємо лінію любові Небесного нареченого (Христа, Царя Небесного) та Церкви земної (Марії, Цариці Небесної). Відповідно акцент зміщується на індивідуальне переживання містичного досвіду, а квітова символіка сприяє глибшому його відчуттю. Візьмемо до уваги й те, що христологічний образ лілеї серед терня подекуди відзначаємо в зображеннях інших святих. Зокрема, в Акафісті святей Великомучениці Варварі Йоасафа Кроковського помітний вплив піснєписаного стилю та образності, насамперед маємо на увазі мотив містичного шлюбу Христа з окремою вірною йому дівою. Автор запозичує порівняння дівчини з долинним цвітом, а тому неодноразово в тексті з'являється образ лілеї, оточеної терням. Квітка символізує Варвару, її дівочу цноту, правдиву віру та поклоніння Богу, тоді як терня – ідолопоклонство, що уподібнюється до розпусти. Використавши стилістичний прийом паралелізму, церковний діяч вибудовує антиномічні пари: лілеї дівства Варвари – колочки людських гріхів, вишні устремління святої – короткотривалий земний діл. Ольга Максимчук наголосила, що «за допомогою алюзії на піснєписаний образ лілеї серед терня Варвару протиставлено її язичницькому оточенню та вербалізовано метафору страждань, через які має пройти свята діва» (Максимчук, 2019, с. 139). Акафіст поєднав у собі текстуальну та візуальну складові, на вміщених гравюрах зображені рослинні елементи й лілеї теж (на одязі чи оточенні святої).

Подальше формування символічного ряду лілеї зумовлено художньо-естетичними засадами розвитку української літератури XIX століття. У квітці, що «проростає» у творах Тараса Шевченка, гармонійно поєдналися фольклорні та біблійні коди. Під впливом романтичної стратегії о-мовлення світу поет актуалізує фольклорне смислове навантаження лілеї через античний мотив метаморфози. Якщо в Овідія метаморфози визначають каркас твору, мають здатність переходити з однієї матеріальної форми в іншу, то в українського митця це вже стилістична фігура, засобами якої увиразнюються психологізм і символізм, поєднується природний і надприродний світи. Підставою «флорометаморфоз (перетворення на квіти) є трагічна і несправедлива доля героя, а метою – винагорода за перенесені страждання», відповідно образи-символи, у які відбувається перетворення, не екзотичного походження, а добре знайомі читачеві, що сприяє збагаченню чи поглибленню їхніх символічних кодів (Руда, 2024, с. 98).

Відповідно до мети дослідження ілюстративною є балада «Лілея». У ній діалог Лілеї-снігоцвіту та Королевого Цвіту тяжіє до екзистенційного монологу Лілеї, у якому протиставлено світ людей і світ квітів. Дізнаємося, що життя дівчини серед людей від початку запрограмоване на страждання й трагізм. Поет за допомогою бінарних опозицій описує світ як співбуття дівчини з іншими. Безтурботність дитинства («Я була дитина / Я гралася, забавлялась» (Шевченко, 1982, с. 309)) контрастує з горюванням матері («Вона все журилась / І на мене, на дитину, / Дивилась, дивилась / І плакала», вона «все в'яла» «та й умерла» (Шевченко, 1982, с. 309)). Безтурботність юнки пов'язана з паном, який був її батьком та опікувався нею після смерті матері («Я виросла, викохалась / У білих палатах» (Шевченко, 1982, с. 310)) і контрастує з вчинками убогих кріпаків-односельців. Попри те, що причиною її народження була розбещеність пана, дівчина репрезентує чесноту безкорисної й жертвовної любові. Утеча пана із села провокує жорстокість селян до дівчини, на яку фактично переадресовано їхні ненависні настрої до пана.

У художньому просторі балади вміщено дві лімінальні зміни. Перша з них пов'язана з перекодованим весільним обрядом покривання молодої хусткою. Жорстокий люд, спаливши маєток пана, мордує дівчину: «Убити – не вбили / Тільки мої довгі коси / Остригли, накрили / Острижену ганчіркою» (Шевченко, 1982, с. 310). Якщо за весільною обрядовістю дівчина-наречена «вмирала» (втрачала соціальний статус дівчини) і «воскресала» (набувала статусу молодиці) для створення своєї сім'ї, то в баладі змальовано втрату домівки й набуття статусу безхатченка з відповідним фіналом – дівчина вмерла зимою під тином. Друга зміна – перетворення в лілею, котра проросла при долині. Зауважимо, що, за фольклорно-міфологічними уявленнями, у вигляді лілеї з'являються душі померлих. Подивовані красою цвіту, любувалися нею кривдники, дівчата завітчувалися. Цвіт «оселився» не тільки в гаї, а й повернувся в палаци. У творі Тараса Шевченка лілея не постлетальний (не проростає на могилі померлого як повідомлення живим), а трансфігурований образ, який унаслідок перетину лімінальної зони «отримав нові якості: окрім зовнішніх візуальних нових ознак, образ глибше, яскравіше розкриває своє внутрішнє духовне єство, осяєне Божою любов'ю» (Крохмальний, 2009, с. 66). Лілея не тільки уособлює дівочу юність і красу, а й кодує найвищу в християнській теології чесноту – любов. Євангельська любов до людини веде до прощення кривдників. У баладі Тараса Шевченка лілея – «символ Божої опіки над невинною жертвою, символ прощення гріхів та отримання Божої благодаті» (Крохмальний, 2009, с. 66), а відтак тлумачиться як знак Небесного прославлення.

Дотримуючись апробованих письменницьких стратегій, Тарас Шевченко й надалі звертається до цього образу. Щоб підкреслити дівочу юність і красу, час від часу порівнює її з лілеєю, актуалізуючи фольклорний код, наприклад, у поемі «Неофіти» в описі дівчати «Святою, чистою красою, / Як тая лілія цвіло» (Шевченко, 1982, с. 518) або поезії «N. N. («Така, як ти, колись лілея...»)). Проте, на нашу думку, у його творчості превалує релігійне смислове навантаження образу лілеї. Наприклад, у вільному переспіві Розділу 35 Ісаї поет моделює земний рай, надаючи йому флористичної символіки біблійного раю-вертограду: «Радуйся, земле, не повитая / Квітчастим злаком! Розпустися, / Рожевим криницею процвіти!» (Шевченко, 1982, с. 538); у поемі «Марія» оповідач пророчить майбутні випробування й містичну обраність Марії, а заклик «Заквітчай голову дівочу / Лілеями» (Шевченко, 1982, с. 546) прочитується як знак-символ причетності до божественного світопорядку.

У поетичному універсумі Івана Франка квітам притаманні різні символічні значення. Передусім квіти сприяють відтворенню специфіки жанрової поезики інтимної лірики, а різний цвіт дає змогу показати спектр емоційності та експресивності ліричного героя. Продемонструємо це через образ лілеї зі збірки «Зів'яле листя». У другому жмутку автор о-мовлює любов через опозицію мрія – реальність. Ліричний герой усвідомлює їхню несумісність, оману своєї закоханості. Спочатку з лілеєю він порівнює дівчину, називає її «моя хистка лілея» (Франко, 1981, с. 107). Зіставивши ідеалізований образ-мрію з неідеальною юнкою, ліричний герой резюмує: «Люблю я власну мрію, / Що там у серденьку на дні / Від малечку лелію» (Франко, 1981, с. 108). У третьому жмутку в поезії «Тричі мені являлась любов» зображено кохання ліричного героя до різних жінок. Сутнісні характеристики першого кохання ототожнюються з дівчиною, у яку закоханий юнак. Вона «несміла, як лілея біла, / З зітхання й мрій уткана» (Франко, 1981, с. 117), а як наслідок – крихке, ніжне, мрійливе й несміливе кохання. Отже, в інтимній ліриці Івана Франка використано як відомі символічні смисли образу лілеї (асоціюється з першим коханням, дівчиною, у яку вперше закохався юнак), так й унікальні авторські інтерпретації (лілея уособлює мрію).

Унікальна флористична образність властива жіночій прозі українського модернізму. Флоріарій творів Дарії Віконської, Ірини Вільде, Ольги Кобилянської, Уляни Кравченко, Лесі Українки та інших письменниць кінця XIX – початку XX ст. репрезентовано як екзотичними, так і звичними екземплярами. З огляду на предмет дослідження для аналізу нових смислових конотацій лілеї

зупинимося на поезії в прозі Ольги Кобилянської «Мої лілеї». Характерною рисою ідіостилю письменниці, за спостереженнями Олени Литвин, є образність у номенах рослинного світу (Литвин, 2015, с. 91). Інтерпретаційні можливості квітів опинились у фокусі уваги письменниці ще й тому, що в модернізмі у квітковому символізмі домінує родова характеристика цвіту, відповідно до якої «завдяки своїй формі квітка є образом “Центру”, а отже, архетипним образом душі» (Cirlot, 1971, с. 110).

У запропонованій до аналізу поезії в прозі, на відміну від, наприклад, твору «Рожі», відсутній опис лілеї як рослини. Натомість з’являються «лілеї» внутрішнього світу ліричної героїні, яка рефлексує над такими важливими для неї екзистенціалами: самотність, любов, довіра до світу. У цьому контексті у творенні семантичного поля лілеї для авторки ваги набуває не рослинний образ, а дія, що передається за допомогою дієслова ‘леліяти’, тобто оточувати ласкою, піклуватися, пестити, голубити. За такого підходу можемо стверджувати про авторське наповнення образу новими сенсами, за якими «лілея» – це думка, мрія, рефлексія. Прикметно, що в кінці оповіди виринає образ сарни, яка символізує, з одного боку, беззахисність і травмованість світом («Її очі відкрилися широко. Жде так непорушно, аж тремтить. *Що се?* Постріл пішов лісом <...> Тихий ліс заповнився таким, чого не знала досі, а з неї самої побігла кров» (Кобилянська, 1982, с. 220)), а з іншого – жагу до життя («Тому мусила зеленим лісом гнати» (Кобилянська, 1982, с. 220)).

Висновки. Отже, квітка лілеї отримала пошанування з давніх часів і її міфологічні смислові навантаження характеризувались бінарністю чистота й непорочність / сексуальність і чуттєва краса. Її розуміння як постлетального образу ґрунтується на фольклорних та апокрифічних переказах, за якими квітка проростає на могилі людини, ретранслюючи повідомлення живим. Чудесне об’явлення квітки також може бути потрактоване як знак Небесного прославлення, як посмертна винагорода за богоугодне життя. Сміслові ядро значень образу лілеї в українській бароковій літературі ґрунтується на християнській культурі, у якій образ лілеї тлумачиться як богородичний символ (кодує духовну досконалість, чистоту, невинність й ангельську силу), як христологічний символ (кодує милосердя та благодать) або як християнізований містичний символ (актуалізує індивідуальне переживання містичного досвіду). У творчості Тараса Шевченка репрезентовано поєднання реактуалізованого фольклорного коду лілеї (вплив романтичної стратегії) з релігійним смисловим навантаженням цвіту (богородичний символ і квітковий образ раю). Наприкінці XIX ст. звернення до квіткової образності дало змогу митцям продемонструвати оригінальне художньо-образне мислення й змістити акценти на індивідуальне сприйняття-переживання світу. Започатковано це в інтимній ліриці Івана Франка (лілея кодує не тільки юнку, у яку закоханий ліричний герой, чи перше кохання, а й мрію-ідеал любові). У художніх творах українського модернізму флористична символіка – засіб художнього самовираження внутрішнього світу ліричного героя. Відтак лілея Ольги Кобилянської отримує нові сенси, кодує думки, мрії, переживання, що дало змогу письменниці відтворити «порухи» душі.

Перспективу наукових студій убачаємо і в аналізі авторських символічних означень лілеї у творах інших українських письменників, і в компаративістичних дослідженнях.

ЛІТЕРАТУРА

- Гринчишин, Д. (Ред.). (1998). *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.* (Вип. 5). Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича.
- Гудзь, Л. (2016) Рослинна символіка і тема саду в поемі «Богородице Дѣво, радуйся» Іоана Максимовича. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство)*, (1), 82–85.
- Дирда, М. о. (Ред.) (1950). *Українські коляди (з нотами)*. Видавництво і друкарня оо. Василянів.
- Золотницький, М. Ф. (1992). *Квіти в легендах і переказах*. Довіра.
- Кобилянська, О. (1982). *Оповідання*. Каменяр.
- Крохмальний, Р. (2008). Фольклорний фітонім як символ трансферності та когерентності художнього образу. *Міфологія і фольклор*, 1 (2), 60–71.
- Литвин, О. О. (2015). Слово-образ «лілея» у мовотворчості Ольги Кобилянської. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія*, 1152/72, 90–93.
- Максимчук, О. (2013). Один із аспектів христологічного тлумачення образу лілеї в літературі українського бароко. *Українське літературознавство*, (77), 207–216.
- Максимчук, О. (2019). «Лілея серед терня»: Акафіст святій великомучениці Варварі Йоасафа Кроковського і його флористичні образи-домітанти. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, (51), 128–146.
- Матушек, О. Ю. (1999). *Символіка Богородиці у метатексті барокової літератури* (Автореф. дис. канд. філол. наук). Харківський державний університет.
- Парандовський, Я. (1977). *Міфологія. Вірування та легенди стародавніх греків та римлян*. Молодь.
- Пічка, О. (2025). *Зібрання творів* (Т. 10: Етнографічні та фольклористичні праці). Бук-Друк.
- Руда, Н. (2024). Мотив фітометаморфоз у творчості Тараса Шевченка та Овідія. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*, 2 (36), 94–99.
- Святе Письмо Старого і Нового Завіту* (2003). (П.О. Куліш, І.С. Нечуй-Левицький, І. Пулюй, Пер.). Українське біблійне товариство.
- Франко, І. (1981). *Твори* (Т. 1). Наук. думка.

Шевченко, Т. (1982). *Кобзар*. Дніпро.

Cirlot, J. E. (1971). *A Dictionary of Symbols* (2nd Ed.). Routledge.

Ingram, J. (1887). *The Language of Flowers, or Flora Symbolica Including Floral Poetry Original and Selected*. Frederick Warne and Co.

/

REFERENCES

Cirlot, J. E. (1971). *A Dictionary of Symbols* (2nd Ed.). Routledge. (in English)

Dyrda, M. o. (Red.) (1950). *Ukrainski koliady (z notamy)* [Ukrainian Christmas Carols (with Sheet Music)]. Vydavnytstvo i drukarnia oo. Vasyliian. (in Ukrainian)

Franko, I. (1981). *Tvory* (T. 1) [Works (Vol. 1)]. Nauk. dumka. (in Ukrainian)

Hrynychshyn, D. (Red.) (1998). *Slovyk ukrainskoi movy XVI – pershoi polovyny XVII st* [Dictionary of the Ukrainian Language of the 16th – first half of the 17th centuries] (Vyp. 5). In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha (in Ukrainian)

Hudz, L. (2016) Roslynnna symbolika i tema sadu v poemi «Bohorodytse Dĕvo, raduisia» Ioana Maksymovycha [A Vegetable Symbolics and Theme of Garden in the Poem of Ioann Maksimovich «Bogorodytse Divo, Raduisia»]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlyns'koho. Filolohichni nauky (literaturoznavstvo)*, (1), 82–85. (in Ukrainian)

Ingram, J. (1887). *The Language of Flowers, or Flora Symbolica Including Floral Poetry Original and Selected*. Frederick Warne and Co. (in English)

Kobylianska, O. (1982). *Opovidannia* [The Story]. Kameniar. (in Ukrainian)

Krokhmalnyi, R. (2008). Folklornyi fitonim yak symvol transfernosti ta koherentnosti khudozhnoho obrazu [Folkloristic Phytonim as Symbol of Transfer and Coherency of Artistic Image]. *Mifolohiia i folklor*, 1 (2), 60–71. (in Ukrainian)

Lytvyn, O. O. (2015). Slovo-obraz «lileia» u movotvorchosti Olhy Kobylianskoï [Word-image «Lily» in the Poetry of O. Kobylianska]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Filolohiia*, 1152/72, 90–93. (in Ukrainian)

Maksymchuk, O. (2013). Odyn iz aspektiv khrystolohichnoho tлумachennia obrazu lilei v literaturi ukrainskoho baroko [An Aspect of the Christological Interpretation of the Image of the Lily in the Ukrainian Baroque Literature]. *Ukrainske literaturoznavstvo*, (77), 207–216. (in Ukrainian)

Maksymchuk, O. (2019). «Lileia sered ternia»: Akafist sviatii velykomuchenytssi Varvari Yoasafa Krovkovskoho i yoho florystychni obrazy-domitanty [«A Lily among Thorns»: Yoasaf Krovkovskyy's Akathist to Saint Great Martyr Barbara and Its Dominating Floral Images]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho*, (51), 128–146. (in Ukrainian)

Matushek, O. Yu. (1999). *Symvolika Bohorodytsi u metateksti barokovi literatury* [Symbolism of the Theotokos in Metatext of Baroque Literature] (Avtoref. dys. kand. filol. nauk). Kharkivskyy derzhavnyi universytet. (in Ukrainian)

Parandovskyy, Ya. (1977). *Mifolohiia. Viruvannia ta lehendy starodavnykh hrekiv ta rymlian* [Mythology. Beliefs and Legends of the Ancient Greeks and Romans]. Molod'. (in Ukrainian)

Pchilka, O. (2025). *Zibrannia tvoriv* (T.10: Etnohrafichni ta folklorystychni pratsi) [The Collected Works (Vol. 10: Ethnographic and Folkloric Works)]. Buk-Druk. (in Ukrainian)

Ruda, N. (2024). Motyv fitometamorfoz u tvorchosti Tarasa Shevchenka ta Ovidiia [The Motif of Phytometamorphosis in the Poetic Works of Taras Shvchenko and Ovid]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Literaturoznavstvo. Movoznavstvo. Folklorystyka*, 2 (36), 94–99. (in Ukrainian)

S'viate Pysmo Staroho i Novoho Zavitu [The Holy Scriptures of the Old and New Testaments] (2003). (P.O. Kulish, I.S. Nechui-Levytskyi, I. Puliiu (Per.). Ukrainske bibliine tovarystvo. (in Ukrainian)

Shevchenko, T. (1982). *Kobzar* [Kobzar]. Dnipro. (in Ukrainian)

Zolotnytskyi, M. F. (1992). *Kvity v lehendakh i perekazakh* [The Flowers and Legends in Folklore]. Dovira. (in Ukrainian)

Дата надходження статті: 04.02.2026 року

Дата прийняття статті: 02.03.2026 року

Опубліковано: 01.04.2026 року